

DOI 10.31909/26168774.2020-(46)-17

УДК 378-057.87:316.647.5:316.72

Ольга ЦОКУР*
Іван БОЙЧЕВ

МІЖЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНОСТЬ СТУДЕНТІВ ЯК СОЦІАЛЬНО ЗНАЧУЩИЙ РЕЗУЛЬТАТ ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ

Стаття присвячена обґрунтуванню значущості виховання міжетнічної толерантності студентів в умовах стрімкого розвитку багатокультурного й поліетнічного освітнього простору вітчизняного закладу вищої освіти. На основі опрацювання філософських, психологічних, науково-педагогічних джерел виокремлено чотири провідних підходи (історико-еволюційний, культурологічний, соціально-психологічний, етнопсихологічний), в межах яких досліджувалася суть феномена міжетнічної толерантності. З врахуванням доробок учених міжетнічну толерантність визначено як особливу форму особистісної світоглядної установки студентів, яка передбачає знання й розуміння особливостей розвитку багатокультурного й поліетнічного суспільства, позитивне сприйняття ними осіб як представників інших культур і мов, повага до них та доброзичливе ставлення до етнічних відмінностей і способів життя, бажання безконфліктно взаємодіяти та співпрацювати на основі конструктивного діалогу. Звернено увагу на суперечності й впливові соціальні чинники, які гальмують процес виховання міжетнічної толерантності студентів в полі етнічних регіонах України.

Ключові слова: поліетнічне й багатокультурне суспільство, етнічна ідентичність, самоідентичність, міжетнічна толерантність, міжетнічна інтолерантність, міжетнічна дискримінація, виховання міжетнічної толерантності студентів.

Перспективний розвиток України як демократичної, правової та полікультурної держави вимагає консолідації українського суспільства на принципах мирного та плідного співіснування представників різних етнічних та соціальних груп. Не випадково, тому, означений стратегічний курс нашої держави знаходить своє відбиття в освітній політиці останніх років (Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013 р.), Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.), Концепції «Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи» (2016 р.), Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018 р.)).

Зокрема, Концепція розвитку освіти України на 2015-2025 роки орієнтує всі навчальні установи на виховання учнівської й студентської молоді в дусі

* Цокур О., доктор педагогічних наук, професор, Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, E-mail: scokur@ukr.net;

Бойчев І., кандидат педагогічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, E-mail: ivivboychev@gmail.com

міжетнічної толерантності й міжкультурної взаємодії. Крім того, в руслі сучасних тенденцій розвитку системи вищої освіти ставляться нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, що полягають насамперед у формуванні їх полікультурної особистості. Остання має бути здатна не лише опановувати нові предметні й професійні компетенції, а й усвідомлювати свою належність до власного народу, сучасної європейської й світової цивілізації, орієнтуватися в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, дотримуватися громадянських прав і свобод, з повагою ставитися до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу.

Оскільки конструктивна побудова міжетнічних відносин виступає однією з провідних ознак поглиблення демократичних процесів, які відбуваються в українському соціумі, то в означеному контексті значно актуалізуються питання, що пов'язані з визначенням сутності поняття «міжетнічна толерантність», а також конкретизацією способів її формування на кожному з провідних етапів розвитку підростаючого покоління українських громадян, особливо студентської молоді. В означеному контексті пріоритетного значення набуває виховання компетентної, соціально активної, творчої й ініціативної особистості майбутнього фахівця сфери освітніх послуг, здатної конструктивно налагоджувати позитивну педагогічну взаємодію з представниками рідної й інших культур на засадах міжкультурного взаєморозуміння й взаємоповаги, міжетнічної толерантності.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема виховання міжетнічної толерантності студентів до наступного часу залишається недостатньо дослідженою, оскільки поза увагою зарубіжних та українських науковців залишаються питань, які стосуються оновлення філософських та концептуально-методологічних засад означеної проблеми, а також аспекти впливу численних регіональних соціально-економічних та соціокультурних чинників, які мають місце, зокрема, і в регіоні українського Придунав'я. Необхідність подальших пошуків щодо дослідження проблема виховання міжетнічної толерантності студентів посилюється наявними суперечностями:

- між недостатнім індивідуальним досвідом студентства в сфері здійснення позитивної міжкультурної й міжетнічної взаємодії та суворими реаліями сьогодення, що відтворюють не завжди конструктивні способи налагодження міжетнічних відносин, як у регіональному, так і в загальнодержавному контексті;

- між існуючою соціально-педагогічною потребою у формуванні міжетнічної толерантності студентів і недостатнім рівнем теоретико-методологічного, науково-методичного й організаційно-педагогічного забезпечення цього процесу у закладах вищої освіти.

Аналіз та узагальнення праць найбільш відомих учених дозволяє виокремити декілька концептуальних підходів щодо визначення сутності і структури феномена міжетнічної толерантності. Серед них наступні:

- історико-еволюційний підхід (І. Галицький, Г. Солдатова), в межах якого міжетнічна толерантність розглядається як така ознака особистості, яка виражається переважно в прояві терпимості стосовно інших людей, їх способу життя, традицій та звичаїв, зокрема в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, коли відомі шляхи вирішення проблем більше не спрацьовують, а нові знаходяться в стадії розробки¹;

- культурологічний підхід, згідно настанов якого (У. Кімліка, Ч. Тейлор), міжетнічна толерантність визнається однією з найвагомих заporук побудови

¹ Солдатова Г. У. (1998) Психология межетнической напряженности. Москва : Генезис. 202 с.

демократичного суспільства, оскільки вона сприяє не тільки вдосконаленню міжнаціональних відносин, але й сприяє культурному розвитку й взаємозбагаченню представників різних етнічних груп²;

– соціально-психологічний підхід (О. Асмолов, Г.Бардієр, І.Гріншпун, О. Клепцова, І. Тишик), в рамках якого міжетнічна толерантність розуміється як особливий соціально-психологічний феномен, який в своїй структурі нараховує когнітивний (уявлення про інші етнічні групи та їх культуру, знання про права людей незалежно від етнічної приналежності), емоційний (ставлення до інших етнічних груп) та поведінковий (конкретні прояви терпимої поведінки) компоненти³;

– етнопсихологічний підхід, прихильники якого (М. Уолцер, Л.Шайгерова, О.Шарова), розглядаючи міжетнічні відносини як одну з найскладніших сфер суспільних відносин, нерозривно пов'язують суть міжетнічної толерантності з етнічною ідентичністю (самоідентифікацією) як умовою самостійного розвитку та існування етнічної групи, а також мирної міжкультурної взаємодії в полікультурному світі. При цьому наголошується на тому, що позитивна етнічна самоідентифікація формується у народів, які знають і люблять свою культуру та історію, але водночас розуміють, що таке право мають представники всіх національностей та етнічних меншин⁴.

З врахуванням доробок учених, міжетнічну толерантність визначено як особливу форму особистісної світоглядної установки студентів, яка передбачає знання й розуміння особливостей розвитку багатокультурного й поліетнічного суспільства, позитивне сприйняття ними осіб як представників інших культур і мов, повага до них та доброзичливе ставлення до етнічних відмінностей і способів життя, бажання безконфліктно взаємодіяти та співпрацювати на основі конструктивного діалогу.

Суттєво й те, що незважаючи на наявність означених вище підходів, автори єдині в думці, що міжетнічна толерантність є визнанням того, що люди від природи відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, цінностями і володіють правом зберігати свою індивідуальність, а також усвідомленням того, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим. Через це, в науковій літературі поряд з категорією «міжетнічна толерантність» вживається прямо протилежне поняття «міжетнічної інтолерантності», яке в свою чергу тісно переплітається з поняттям «етнічна дискримінація». Б.Рієрдон, аналізуючи зміст категорії «інтолерантності» виділяє такі її ознаки: зневажлива мова, визначення всіх членів будь-якої соціальної групи за допомогою узагальнених негативних характеристик, висловлювання з приводу окремих людей на підставі негативних узагальнень та стереотипів, а не реальних фактів, навмисні дії, спрямовані на приниження і залякування інших, на обмеження та позбавлення людини прав, фізичні і моральні знущання, збройні напади тощо⁵. Етнічна дискримінація трактується як утиски, що чинить панівний етнос щодо не панівного етносу або певної кількості таких етносів. Вона проявляється при наймні на роботу та звільненні, виплаті заробітної

² Кимлика У. Либеральное равенство. URL: <http://kant.narod.ru/kymlicka>.

³ Тишик І.С. (2018) Шляхи формування міжетнічної толерантності в поліетнічному освітньому просторі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O. N5(9). P.16-20.

⁴ Уолцер М. О. (2000) Терпимости. Москва: Дом интеллектуальной книги. 96 с

⁵ Кимлика У. Либеральное равенство. URL: <http://kant.narod.ru/kymlicka>.

плати та встановленні окладу, наданні прав громадянства та здійсненні судочинства, реалізації прав на соціальний захист та прав людини взагалі⁶. Дискримінація за етнічною ознакою фактично закріплює інтолерантність.

Україна – одна з багатонаціональних держав (за даними перепису 2001 року в ній проживали представники більш ніж 130 етносів). Серед них найбільш чисельним є склад українців (37,6 мільйона, 77,8%), росіян (8,3 мільйона, 17,3%), білорусів (275, 8 тис., 0,6%), молдован (258, 6 тис., 0,5%), болгар (204,6 тис., 0,4%), угорців (156,6 тис., 0,3%), румун (151 тис., 0,3%), поляків (144,1 тис., 0,3%), євреїв (103,6 тис., 0,2%), вірмен (99,9 тис., 0,2%), греків (91,5 тис., 0,2%), німців (33,3 тис., 0,1%). При цьому в Україні відсутні прояви відкритого міжетнічного протистояння. Ця позитивна тенденція досягнута завдяки виваженій етнонаціональній політиці, правовою основою формування якої є: «Конституція України», «Акт проголошення незалежності України», «Декларація прав національностей України», Закон України «Про національні меншини в Україні».

Згідно даних Державної міграційної служби України, станом на січень 2019 року кількість прибулих осіб-мігрантів становить 629,3 тис., що становить 0,66% від всього населення, а міграційний приріст населення становив 18,6 тис. осіб. Серед них в Україні перебувають 63815 осіб з метою навчання, що на 638 осіб більше, ніж у грудні 2018 року. Освітні мігранти зареєстровані в найбільших освітніх центрах України: Харкові (26,8%), Києві (17,7%), Одесі (14,4%), Дніпрі (6,1%). Здебільшого біженці й освітні мігранти, що проживають в Україні, прибули з Індії (14 668 осіб), Марокко (6 888 осіб), Туркменістану (4 129 осіб), Туреччини (3 838 осіб), Нігерії (3 537 осіб), Єгипту (3 170 осіб), Китаю (2 708 осіб), Ізраїлю (2 236 осіб), Йорданії (2 191 осіб) та Ірану (1 766 осіб).

Отже, враховуючи демографічні дані й нові міграційні тенденції, українська спільнота має необхідність у розвитку нового – міжкультурного світосприйняття, що спрямоване на інтеграцію культур і народів з метою їх подальшого зближення й духовного збагачення. А враховуючи стратегічний політичний курс України на входження до Європейського Союзу, поступову інтеграцію в загальноєвропейський науково-освітній та багатокультурний простір, очевидно, що останні вимагають передусім дотримання нашою державою запропонованих Радою Європи конвенцій і декларацій, демократичних принципів і настанов, зокрема й у галузі освітньої політики, ґрунтованої на засадах міжкультурного підходу.

Однак, на сучасному етапі розвитку нашої держави, як зазначає І. Тишик, можна виділити декілька моментів, які в значній мірі гальмують утвердження міжетнічної толерантності, породжуючи дезінтегруючі настрої серед етнічних меншин:

- відсутність постійного системного моніторингу політичного, соціально-економічного та культурного стану, у якому перебувають етнічні спільноти, що заважає виявленню реального рівня задоволення їхніх інтересів і потреб і налагодженню між ними діалогу для обговорення протиріч, що виникають на ґрунті розбіжностей інтересів;

- збереження високих темпів асиміляції переважної більшості національних спільнот;

- присутність еміграційних настроїв в середовищі етнічних неукраїнців, що має наслідком пасивність значної їх частини в участі у створенні в Україні громадянського суспільства;

⁶ Ротар Н. Ю. (2011) Довідник міжетнічної толерантності. Чернівці: Вид. дім «Букрек». 232 с.

- незавершеність процесу облаштування депортованих у минулому за етнічною ознакою народів, насамперед кримських татар;
- не досить ефективна політика щодо підтримки зникаючих народів (насамперед, це стосується кримчаків і караїмів);
- наявність соціально неадаптованих меншин (цигани та нові іммігрантські групи);
- посилення процесів міграції до України представників тих громад, які не проживали традиційно на її території, та нелегальної міграції⁷.

Отже, з огляду на свою поліетнічність, український соціум вимагає більш змістовного розвитку й більш доцільних способів реалізації міжетнічних відносин, які сприятимуть вихованню міжетнічної толерантності молодого покоління. Через це, нагальним завданням науково-педагогічних кадрів, які працюють у закладах вищої освіти, є розробка нових й більш універсальних технологій супроводу виховання міжетнічної толерантності студентів з врахуванням їх етнічної самоідентичності, а також соціокультурних особливостей певного регіону нашої країни.

Література:

- Кимлика У. Либеральное равенство. URL: <http://kant.narod.ru/kymlicka>.
- Риэрдон Б. Э. (2011) Толерантность – дорога к миру. Москва: Изд-во «Бонфи». 304 с.
- Ротар Н. Ю. (2011) Довідник міжетнічної толерантності. Чернівці: Вид. дім «Букрек». 232 с.
- Солдатова Г. У. (1998) Психология межэтнической напряженности. Москва : Генезис. 202 с.
- Тишик І.С. (2018) Шляхи формування міжетнічної толерантності в поліетнічному освітньому просторі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O. N5(9). P.16-20.
- Уолцер М. О. (2000) Терпимости. Москва: Дом интеллектуальной книги. 96 с.

REFERENCES

- Ky`mly`ka U. Ly`beral`noe ravenstvo. URL: <http://kant.narod.ru/kymlicka>.
- Rotar N. Yu. (2011) Dovidny`k mizhetnichnoyi tolerantnosti. Chernivci: Vy`d. dim «Bukrek». 232 s.
- Ry`erdon B. Э. (2011) Tolerantnost` – doroga k my`ru. Moskva: Y`zd-vo «Bonfy`». 304 s.
- Soldatova G. U. (1998) Psy`xology`ya mezhэтny`cheskoj napryazhennosty`. Moskva : Genezy`s. 202 s.
- Ty`shy`k I.S. (2018) Shlyaxy` formuvannya mizhetnichnoyi tolerantnosti v polietnichnomu osvith`omu prostori. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O. N5(9). R.16-20.
- Uolcer M. O. (2000) Terpy`mosty`. Moskva: Dom y`ntellektual`noj kny`gy`. 96 s.

⁷ Тишик І.С. (2018) Шляхи формування міжетнічної толерантності в поліетнічному освітньому просторі. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Warsaw: RS Global Sp. z O.O. N5(9). P.16-20.

Tsokur O., Boychev I. The inter-ethnic tolerance training of students as a socially-significant educational result at a higher educational institution under the conditions of the poly-ethnic development

This article is dedicated to the substantiation of the significance of the inter-ethnic tolerance training of students under the current conditions of rapid development of the multi-cultural and poly-ethnic educational background at national higher educational institutions. Thus, on the basis of analyses on certain philosophical, psychological, scientific-pedagogical sources there have been 4 primary scientific approaches (the historical-evolutionary one, the culture-study one, the social-pedagogical one, the ethno-psychological one) in the framework of which the essence of the phenomenon of the inter-ethnic tolerance has been studied. Taking into consideration the recent contribution of contemporary scholars, the inter-ethnic tolerance has been defined as a form of an individual outlook of a student, which is believed to comprise particular knowledge and understanding of peculiarities of development to a multi-cultural and poly-ethnic society, apposite attitude and due respect to other individuals representing alternative cultures and languages as well as to the ethnic diversities and life styles, also striving to avoid various conflicts and collisions throughout interaction on the basis of the progressive dialog. In this article we have also attempted to reveal and single out particular controversies as well as valuable indicators which may impede the educational process of the inter-ethnic tolerance training in the poly-ethnic regions of Ukraine.

Key words: *poly-ethnic and multi-cultural society, an ethnic identity, the self-identity, the inter-ethnic tolerance, the inter-ethnic intolerance, the inter-ethnic discrimination, the inter-ethnic tolerance training.*